

Research Paper

An Analysis of the Desirability of Social Functions of Urban Spaces: A Case Study on District 12 of Tehran Metropolis

Leila Omidian Kalashgarani ¹, Arash Saqafi Asl ^{*2}, Hassan Sattari Sarbanqoli ³, Mahsa Framarzi ⁴

¹ Ph.D. Student of Urban Designing, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran

² Assistant Professor, Department of Urbanism, Tabriz branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran

³ Associate Professor, Department of Architecture, Tabriz branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran

⁴ Assistant professor, Department of Architecture, Tabriz branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran

10.22080/USFS.2022.3627

Received:

October 27, 2021

Accepted:

January 22, 2022

Available online:

May 5, 2022

Keywords:

Space, Urban space,
Social functions, District
12 of Tehran Metropolis.

Abstract

Urban spaces have a variety of functions, one of the most important of which is social function. The social function of space is one of the most important functions of urban spaces that creates the possibility of engaging in meaningful interactions with society, forming a sense of place and the opportunity to gather and enjoy the experience with others as citizens. Therefore, considering the importance of the social function of urban spaces, the purpose of this study is to investigate and analyze the desirability of these functions in District 12 of Tehran Metropolis. The research method was applied in terms of purpose and analytical-exploratory in nature. To analyze the data, structural equation modeling method was used in AMOS Software. The statistical population of the study also included the citizens of District 12 of Tehran, and the sample size was 384 based on Cochran's formula and a simple random sampling method. Findings show that the degrees of desirability of social functions of urban spaces in District 12 of Tehran, i.e., social interaction, commitment, social belonging (integration with space) and social accountability have been obtained to be 0.62, 0.49 and 0.41, respectively based on the structural equation modeling. Also, the results of the partial index of critical and P values in the structural model show that the status of social interaction variables in District 12 was desirable at 95% confidence level with the critical value of 2.37 (i.e., above 1.96). Moreover, social response variable with a critical value of 1.52 (i.e., less than 1.96) was unfavorable and social responsiveness with a critical value of 1.99 was relatively desirable.

***Corresponding Author:** Arash Saqafi Asl

Address: Department of Urbanism, Tabriz branch,
Islamic Azad University, Iran

Email: a.saghafi@iaut.ac.ir

Tel: 09143001900

Extended Abstract

1. Introduction

Urban spaces have a variety of functions, one of the most important of which is social function. The social function of space is one of the most important functions of urban spaces that creates the possibility of engaging in meaningful interactions with society, forming a sense of place and the opportunity to gather and enjoy the experience with others as citizens. Therefore, considering the importance of the social function of urban spaces, the purpose of this study is to investigate and analyze the desirability of these functions in District 12 of Tehran Metropolis. This region is the primary nucleus of the metropolis of Tehran, dates back to the Safavid period, and Tehran Bazaar is the strongest economic and business territory of the country and has a political, social and religious atmosphere with a floating population of more than 1.5 million people in the district.

2. Research Methodology

Considering that the present study seeks to identify the desirability of social functions of urban spaces in District 12 of Tehran Metropolis. Therefore, the research method is applied in terms of purpose and analytical-exploratory in nature. For this purpose, first, through documentary studies, indicators related to the social functions of urban spaces have been extracted and then, by asking the citizens of District 12, their desirability has been measured. Therefore, the statistical population of the study included the citizens of District 12 of Tehran, and the sample size was calculated 384 based on the Cochran's formula and a simple random sampling method. Also, to analyze

the data, structural equation modeling method has been used in AMOS Software.

3. Research Findings

Findings show that the degrees of desirability of social functions of urban spaces in District 12 of Tehran, i.e., social interaction, commitment, social belonging (integration with space) and social accountability have been obtained to be 0.62, 0.49 and 0.41, respectively based on the structural equation modeling.. Also, among the sub-variables, the most desirable ones are related to the variables that facilitate social activities (experience of seeing and being seen among citizens), promotion of personal and social relations (visual, verbal and visual) and awareness of norms, values and cultures (manifestation of cultural values in Body space) with values of 0.77, 0.71 and 0.65, respectively. The lowest desirability is also related to the variables of feeling of peace of mind, increasing the sense of responsibility in citizens and universality and universality with values of 0.22, 0.25 and 0.28 respectively. Moreover, the results of the partial index of critical and P values in the structural model show that the status of social interaction variables in District 12 is desirable at 95% confidence level with the critical value of 2.37 (i.e., above 1.96). Moreover, social response variable with a critical value of 1.52 (i.e., less than 1.96) is unfavorable and social responsiveness with a critical value of 1.99 is relatively desirable..

4. Conclusion

Urban spaces are the producers of society and society is the producer of urban spaces. In the meantime, if spatial disorganization prevails in the production

of an urban space and social disorder is produced from it, the divergence of spatial and social proximity will be formed and the quality and desirability of life of those urban spaces will be lost in the dialectical entanglement of the two. In this situation, the residents feel that their lives are undesirable. Therefore, it can be said that what is most important in the presence and social interaction of people in urban spaces is to create and strengthen the function of these spaces, which can create opportunities for participation, empowerment, participation, social networks, social norms, social trust, social security, belonging social and social commitment and promoting a sense of belonging to the place. Therefore, the most important function of urban spaces according to the nature of human communities is social function. Given the importance of the social function of urban spaces, the purpose of this study is to investigate and analyze the desirability of these functions in District 12 of Tehran Metropolis. The results of the studies show that from the perspective of establishing social interactions such as the quality of personal and social communication and facilitating social activities, the spaces of this region are in a favorable condition. In terms of social accountability such as universality, diversity in activities and creating a sense of peace of mind in urban spaces, this district is in an unfavorable situation and also in terms of creating commitment and social belonging such as strengthening the sense of place, promoting place identity and promoting citizens' sense of responsibility, it is in a state of relative desirability.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

علمی پژوهشی

بررسی و تحلیل میزان مطلوبیت کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری (مطالعه موردی: منطقه ۱۲ کلان‌شهر تهران)

لیلا امیدیان کلاشگرانی^۱ ID، آرش ثقفی اصل^{۲*} ID، حسن ستاری ساریانقلی^۳ ID، مهسا فرامرزی^۴ ID

^۱ دانشجوی دکتری طراحی شهری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران
^۲ استادیار گروه شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران
^۳ دانشیار گروه معماری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران
^۴ استادیار گروه معماری، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

doi 10.22080/USFS.2022.3627

چکیده

فضاهای شهری دارای عملکردها و کارکردهای متنوعی می‌باشند که در این بین یکی از مهمترین آنها کارکرد اجتماعی است. کارکرد اجتماعی فضا از مهمترین کارکردهای فضاهای شهری محسوب می‌گردد که امکان درگیری در تعاملات معنادار با اجتماع، شکل‌گیری حس مکان و فرصت جمع شدن و لذت تجربه با دیگران را در شهروندان ایجاد می‌نماید. بنابراین، با توجه به اهمیت کارکرد اجتماعی فضاهای شهری، هدف از تحقیق حاضر بررسی و تحلیل مطلوبیت این کارکردها در منطقه ۱۲ کلان‌شهر تهران می‌باشد. از این‌رو، روش تحقیق از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت تحلیلی-اکتشافی بوده که به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری در نرم‌افزار AMOS استفاده شده است. جامعه آماری تحقیق نیز شامل شهروندان منطقه ۱۲ تهران بوده که حجم نمونه بر مبنای فرمول کوکران ۳۸۴ نفر محاسبه شده است که نحوه‌ی دسترسی به آنها بر اساس روش نمونه‌گیری تصادفی ساده می‌باشد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که میزان مطلوبیت کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری در منطقه ۱۲ کلان‌شهر تهران یعنی برقراری تعاملات اجتماعی، تعهد و تعلق اجتماعی (یکی شدن با فضا) و پاسخگویی اجتماعی بر اساس مدل ساختاری به ترتیب ۰/۶۲، ۰/۴۹ و ۰/۴۱ به‌دست آمده است. همچنین نتایج شاخص جزئی مقدار بحرانی و P در مدل ساختاری نشان می‌دهد که وضعیت متغیرهای برقراری تعاملات اجتماعی در منطقه ۱۲ در سطح اطمینان ۹۵ درصد و مقدار بحرانی ۲/۳۷ (یعنی بالاتر از ۱/۹۶) مطلوب، متغیرهای پاسخگویی اجتماعی با مقدار بحرانی ۱/۵۲ (یعنی کمتر از ۱/۹۶) نامطلوب و پاسخگویی اجتماعی با مقدار بحرانی ۱/۹۹ دارای مطلوبیت نسبی بوده است.

تاریخ دریافت:

۵ آبان ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:

۲ بهمن ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:

۱۵ تیر ۱۴۰۱

کلیدواژه‌ها:

فضا، فضای شهری، کارکردهای اجتماعی، منطقه ۱۲ کلان‌شهر تهران.

مقاله‌ی حاضر برگرفته از رساله‌ی دکتری شهرسازی تحت عنوان تحلیل تطبیقی کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری قدیم و جدید (نمونه موردی: مناطق ۱۲ و ۳ شهر تهران) با همکاری نویسندگان می‌باشد.

* نویسنده مسئول: نویسنده مسئول

آدرس: استادیار گروه شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد

ایمیل: a.saghafi@iaut.ac.ir

تلفن: ۰۹۱۴۳۰۰۱۹۰۰

اسلامی، تبریز، ایران..

۱ مقدمه

(De Magalhaes & Trigo, 2017:2). همچنین فضای شهری نتیجه‌ی «عملکرد» های رفتار انسانی با ابعاد اجتماعی و عمومی است و الگوی «عملکرد» فعالیت‌های اجتماعی نتیجه و حاصل نظام تعاملی میان اجتماع و فرهنگ جامعه است و نیروهای به‌وجود آمده از تعامل میان اجتماع و فرهنگ جامعه در صورتی که فضایی مدنی موجود باشد، منجر به تولید فضای شهری می‌شوند. این فضا بیش از هر فضای دیگری در شهر عرصه‌ی اعمال متقابل اجتماعی و غلبه‌ی هنجارها و موازین و ارزش‌های اجتماعی-فرهنگی بوده و نیازمند منطبق‌گرایی در رفتار، کنترل اجتماعی و مشارکت مردمی است و بیش از همه چیز، عرصه‌ی بیان آزادی، تکثر، تنوع، هماهنگی و خویشتن داری اجتماعی است که تماماً از پارامترهای وجود اندیشه‌ی اجتماعی در ظهور فضای شهری است (ستارزاده^۲ و همکاران، ۱۳۵:۲۰۱۰). بنابراین عملکردهای اجتماعی اجزای اصلی فضاهای شهری محسوب می‌گردد که موجب شکل‌گیری نوعی آداب هماهنگ بین فرد، گروه‌های اجتماعی و اجزای فضاهای پویای شهری می‌شود (سرور^۳ و همکاران، ۲۱:۲۰۱۶). از طرفی حضور شهروندان در فضا و فضای شهری به‌عنوان بستر کارکردهای اجتماعی در تسهیل این کارکردها و پویای‌های وابسته به آن که به اشکال نهادها، سازمان‌ها و ... پدید می‌آیند، نقشی برجسته دارد و موجب تسهیل روابط و پالایش ساخت اجتماعی می‌شود (رفیعیان و خدایی^۴، ۲۰۰۹:۲۲۸). از این‌رو، با توجه به اهمیت نقش اجتماعی فضاهای شهری از منظر عملکردها و کارکردها، هدف از تحقیق حاضر بررسی مطلوبیت کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری در منطقه ۱۲ کلان‌شهر تهران می‌باشد. می‌توان گفت که ورود شهرسازی و معماری‌های غربی، فضاهای شهری تهران را که اصولاً محله‌ای و طبق اصول و فرهنگ خانه‌سازی و شهرسازی درون‌گرا بودند، تحت تأثیر قرار دادند و خواه ناخواه زندگی و فضاهای شهری دچار تغییر شد. به عبارت

پرداختن به فضا به مثابه‌ی ظرف و عرصه‌ی ظهور فرایندهای اجتماعی و اقتصادی، توسعه‌ی فضایی و تضمین امکان زندگی در شهرها اهمیت ویژه‌ای دارد (Estevez et al., 2016:22). به‌طوری که هر تبیین باکفایت در برنامه‌ریزی شهری در گرو توجه به سه مسئله‌ی فضا، زمان و مکانیزم‌های اجتماعی است (Collins & Stadler, 2020:104). این اهمیت، عرصه‌ی نظریه‌پردازی‌های متعدد و متنوعی گردیده که بازتاب و نتایج مثبت و منفی فراوانی را در شهرهای مختلف جلوه‌گر شده است (Siagian, 2016:266). از طرفی می‌توان گفت که فضای شهری همواره با تاریخ یک ملت در ادوار مختلف به‌وجود می‌آید، شکل می‌گیرد و دگرگون می‌شود و فعالیت‌های مختلف فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی همواره در آن جریان دارد. این بدان معنی است که شهرسازی نیز به‌عنوان یک موضوع از زندگی بشر، نشان‌دهنده‌ی فرهنگ در هر جامعه است که با ویژگی‌های ساختاری، تاریخی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی جامعه ارتباط نزدیکی دارد (Mihaila, 2012:371). بنابراین فضای شهری هم بخشی از ارگانیزم زنده‌ی شهر است که با شرایط اجتماعی و اقتصادی و فنی در حال تغییر مرتبط است و هم واجد نظم و زیبایی بوده و برای فعالیت‌های شهر سازمان پیدا می‌کند (نژادابراهیمی^۱ و همکاران، ۲۰۱۷:۶۲). با این اوصاف امروزه یکی از ویژگی‌های یک شهر خوب علاوه بر داشتن فرصت‌های اقتصادی، معماری جذاب و ویژگی‌های فرهنگی مناسب، داشتن ارتباطات اجتماعی مناسب است (Latham & Layton, 2019:2)، که امکان درگیری در تعاملات معنادار با اجتماع، مشارکت مدنی و نزدیکی به دوستان را فراهم آورده (Carmona et al., 2003:27; Worpole & Knox, 2007:83) و حس مکان، حس اجتماعی و فرصت جمع شدن و لذت تجربه با دیگران را ایجاد می‌کنند

3 - Sarvar

4 - Rafieian & Khodayi

1 - Nezhadebrahimi

2 - Sattarzadeh

۲ مبانی نظری

فضای شهری محل برقراری تعاملات اجتماعی (پاکزاد، ۲۰۱۱:۲۷) و صحنه‌ای است که داستان زندگی جمعی در آن تعریف می‌گردد و فرصت آن وجود دارد که برخی مرزهای اجتماعی در این فضاها شکسته شده و برخوردهای ازپیش‌اندیشیده‌شده اتفاق افتاده و افراد در یک محیط اجتماعی جدید با هم ارتباط و تعامل برقرار نمایند (Lynch, 1972:109). به نقل از ترشیزیان^۲، (۲۰۱۲:۳۲). از این‌رو، فراهم آوردن امکاناتی برای تسهیل روابط انسان‌ها با یکدیگر از نقش اصلی فضای شهری می‌باشد (Michal & Sylwia, 2019:76). این فضاها با تسهیل جریان شهروندی از طریق حس تعلق انسان به محیط (فضای ساخته‌شده) و به اجتماع (از طریق تسهیل کنش‌ها و تعاملات متقابل انسان‌ها با یکدیگر) حیات مدنی را به کالبد شهر تزریق می‌کنند (حیبی^۳، ۱۹۹۹:۲۲). بنابراین می‌توان گفت که موضوعات مرتبط با زندگی جمعی انسان در جوامع شهری از اصلی‌ترین عوامل پدیدآورنده فضای شهری هستند. به همین دلیل است که این موضوعات به نوبه‌ی خود عامل دوام و بقای فضای شهری بوده و متقابلاً، تحولات اجتماعی و دگرگونی در باورها، رفتارها و آیین‌های اجتماعی، عامل و علت دگرگونی و تحول فضاهای شهری می‌باشند. همچنین اگر شهر را متناسب و همراه با اهل آن و جلوه‌ی شیوه‌ی تفکر و زیست اهل شهر و هویتش را هویت مردمان شهر بدانیم، آنگاه نباید از تأثیر متقابل تناسب و هویت آنها بر یکدیگر غافل شد. در واقع، شهر و فضای شهری، در مقایسه با اهل شهر، به دو صورت، دگرگون، متحول، مضمحل و یا متکامل می‌شود. حالت اول، تغییرات در شیوه‌ی زیست مردمان است و حالت دوم، به دنبال تغییر نگرش انسان به خویش، شهر و طبیعت است (نقی‌زاده^۴، ۲۰۱۶: ۱۷-۲۸). از این‌رو، می‌توان عنوان کرد که فضای شهری در طول تاریخ بشر و از دوران یونان باستان

دیگر در گذار از یک شهر سنتی کوچک به یک مادرشهر و کلان‌شهر مدرن، برخی شیوه‌های مصرف فرهنگی و فضاهای فرهنگی قدیمی، منسوخ یا کم‌رونق شدند، برخی فعالیت‌ها و فضاهای جدید که در فرهنگ سنتی ریشه و سابقه نداشتند، پدید آمدند و برخی دیگر دچار تغییر شکل و استحاله شده و در قالبی جدید نمایان شدند. منطقه ۱۲ شهر تهران نیز از تغییرات بی‌نصیب نبوده است. قدمت این منطقه از تهران که هسته‌ی اولیه‌ی کلان‌شهر تهران می‌باشد، به دوره‌ی صفوی برمی‌گردد و بازار تهران به‌عنوان قویترین قلمرو اقتصادی و کسب‌وکار کشور و دارای فضای سیاسی، اجتماعی و مذهبی با جمعیت شناور بیش از یک‌ونیم میلیون نفری در جغرافیای این منطقه واقع شده است. اماکنی مثل کالبد بازار، مسجد جامع بازار، مسجد امام، چندین امامزاده و مدرسه‌ی شیخ عبدالحسین و مدرسه‌ی علمیه‌ی صدر و فیلسوف‌الدوله جملگی دارای بافت تاریخی به‌هم پیچیده و درهم تنیده‌ای می‌باشند که نیازمند مطالعه‌ی بیشتر به‌ویژه در ابعاد اجتماعی و فرهنگی است. همچنین بازار تهران (واقع در منطقه ۱۲) با قدمت چهارصد ساله یکی از شلوغ‌ترین و پرترددترین مکان‌های کشور از نظر تراکم جمعیت می‌باشد. بنابراین با توجه به نقش و اهمیت منطقه ۱۲ کلان‌شهر تهران از منظر تاریخی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و ... و به تبع آن ضرورت توجه به مطلوبیت عملکردی فضاهای شهری این منطقه در ابعاد مختلف به‌ویژه کارکردهای اجتماعی با توجه به پیشینه‌ی تاریخی و مرکزیت اقتصادی، تحقیق حاضر نیز با هدف پاسخگویی به سؤال زیر نگارش یافته است.

میزان مطلوبیت فضاهای شهری منطقه ۱۲ کلان‌شهر تهران از منظر کارکردهای اجتماعی (ارتقای تعاملات اجتماعی، ایجاد تعلق و تعهد و پاسخگویی) به چه صورتی می‌باشد؟

3 - Habibi
4 - Naghizadeh

1 - Pakzad
2 - Tarshizain

نیازهای زمانی و مکانی و همچنین همه‌شمولی فضاهای شهری را از کارکردهای اجتماعی مطلوب این فضاها برشمرده‌اند.

بنابراین فضای شهری بستر شکل‌گیری و تقویت ارتباطات اجتماعی در جهت برقراری حس امنیت و اعتماد در فضای عمومی است و از طرفی دیگر مکانی مهم برای شکل‌گیری مراسم آیینی است که کمک شایانی به برقراری روابط اجتماعی و زندگی جمعی می‌کند. حضور مثبت افراد در این فضاها، حس تعلق و روحیه‌ی تعاون را افزایش می‌دهد. همچنین انسان در فضای شهری به دنبال مکانی جهت آسودن، آزادسازی فشارهای روحی-روانی و تعاملات اجتماعی است. در جهت پاسخگویی به این نیاز، طراحی فضاهای عمومی مابین و ارتباط‌دهنده‌ی محلات، باید از چنان جذابیتی برخوردار باشد تا افزایش ارتباطات متقابل و مناسبات اجتماعی بین ساکنان را موجب گردد. از این‌رو، طراحی صحیح و پیش‌بینی فعالیت‌های زنده و جاذب منجر به تشدید استفاده از فضای شهری، تقویت ارتباطات اجتماعی و افزایش حس تعلق افراد به محیط را می‌شود و احساس مسئولیت آنها را در بهره‌برداری از فضا تقویت می‌نماید.

۲/۱ پیشینه تحقیق

طی سالیان گذشته فضاهای شهری مورد بررسی و مطالعه‌ی پژوهشگران بسیاری قرار گرفته است. نگاه اجمالی به پیشینه‌ی تحقیقاتی نشان می‌دهد که شاخص‌ها و کارکردهای اجتماعی فضا به‌ندرت در پژوهش‌ها و مطالعات به‌صورت جامع مورد ارزیابی قرار گرفته است. از این‌رو تحقیق حاضر با تأکید بر شاخص‌های اجتماعی که نقش محوری در توسعه‌ی فضاهای شهری ایفاء می‌کند به دنبال پرکردن خلأ پژوهشی موجود از طریق بررسی کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری و مطلوبیت آنها می‌باشد. با بررسی اسناد و پژوهش‌های موجود، نزدیکترین و

همواره عرصه‌ی اجرای کارکردهای اجتماعی و پویای‌های نهادین جامعه بوده و بسیاری از فعالیت‌های وابسته به نهادهای عرصه‌ی خصوصی مانند خانواده نیز به عرصه‌ی عمومی و فضای شهری سپرده شده است. بنابراین نه‌تنها همراه با سیر تحول جامعه نهادهای عرصه‌ی عمومی و شهری به‌طور روزافزونی پیچیده و گسترش می‌یابد، بلکه فضاهای عمومی و شهری نیز به‌واسطه‌ی همین رابطه توسعه می‌یابد، و امروز با تنوعی از فضاهای عمومی و اجتماعی مواجهیم که در تملک عمومی‌اند و کارکردهای اجتماعی در آنها جاری می‌گردد (Ramlee et al., 2015:361). از سوی دیگر، فضای شهری به‌عنوان بستر کارکردهای اجتماعی در تسهیل این کارکردها و پویای‌های وابسته به آن که به اشکال نهادها، سازمان‌ها و ... پدید می‌آیند نقشی برجسته داشته و موجب تسهیل روابط و پالایش ساخت اجتماعی می‌گردد (Praliya & Garg, 2019:94). از آنجاکه فضای شهری با دخالت در تسهیل و پالایش ساخت اجتماعی عموماً با راهبردهای اجتماعی درگیر می‌شود و گاه موجب تقویت، تحکیم و یا تضعیف آنها می‌گردد، بنابراین به دلیل عمومیت، قطعیت و تکرار شونده‌ی اثرات آن دارای نقش اجتماعی است (بگ‌محمدی و سلاورزی‌زاده، ۲۰۲۱:۹۲۲). همچنین بر اساس نظریات ارائه‌شده می‌توان مطلوبیت کارکردهای اجتماعی فضا را در عوامل مختلفی بیان کرد. طبق نظر قلمبر دزفولی و نقی‌زاده^۲ (۲۰۱۴). کارکردهای مطلوب اجتماعی فضاهای شهری را می‌توان شاخص‌هایی دانست که سبب تشویق و کشش شهروندان به سمت فضا می‌شود. حبیب^۳ و همکاران (۲۰۱۲)، ایجاد تعاملات اجتماعی و مراودات شهروندی و به تبع آن افزایش میزان سرمایه‌ی اجتماعی را از کارکردهای اجتماعی مطلوب فضاهای شهری بیان می‌کنند. Krkljes & Neducin (۲۰۰۱۶)، تعهد و تعلق اجتماعی (یکی شدن با فضا) و Carmona (۲۰۱۹) و Collins & Stadler (۲۰۲۰)، نیز پاسخگویی اجتماعی در راستای برطرف کردن

3 - Habib

1 - Bagmohammadi & Salavarzizadeh

2 - Ghalambor Dezhfoli & Naghizadeh

اجتماع‌پذیری فضا به چالش کشیده شده است. تنکابنی^۴ و همکاران (۲۰۱۷)، در پژوهش خود به بازشناسی و تحلیل تغییرات و تحولات اجتماعی-فرهنگی فضاهای عمومی شهری تهران امروز با بهره‌گیری از روش «نظریه‌ی مبنایی» پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که بزرگترین چالش این فضاها نبود «تعادل و عدالت» در ابعاد مختلف است. فضاها را نمی‌توان فضاهایی متعادل و عادلانه دانست، زیرا هنوز به درجه‌ی نهایی از کیفیت، رضایت و مطلوبیت نرسیده‌اند. همچنین فضاهای عمومی شهری تهران دچار چالش‌های متعددی شده‌اند، در مرحله‌ی گذار قرار گرفته‌اند، نتوانسته‌اند خود را با شرایط جدید تطبیق دهند، در برقراری ارتباط با مخاطب دچار مشکل جدی هستند، با بستر و زمینه‌ای که در آن قرار دارند بیگانه‌اند و قوانین و سیاست‌های حاکم متعادل و متناسبی ندارند. سیاوش‌پور^۵ و همکاران (۲۰۱۹)، در مطالعه‌ی خود تحت عنوان رهیافت‌های طراحی فضاهای عمومی اجتماع‌پذیری شهری برگرفته‌شده از ویژگی‌های مکان سوم بیان می‌کنند که در دنیای مدرن با افزایش فردگرایی، کمبود مکان‌های گردهم‌آبی غیررسمی به وضوح قابل مشاهده است. در این راستا، مکان سوم به‌عنوان راه‌حلی برای رفع این مشکل بیان شده و از مکان سوم به‌عنوان یکی از مهم‌ترین محیط‌های گردهم‌آبی عمومی در شهرها یاد می‌شود که با ویژگی‌های مختص به خود چون شکل‌گیری آن بر بستری خنثی، همسطح‌کنندگی افراد، گفتگو در محیطی غیرجدی، در دسترس‌پذیر بودن، وجود مراجعه‌کنندگان ثابت و ظاهری ساده، دارای پتانسیل ارتقای تعاملات افراد با یکدیگر و جامعه است و بر زندگی اجتماعی شهروندان تأثیر می‌گذارد. لارا هرناندز^۶ و همکاران (۲۰۱۹)، در پژوهش خود تحت عنوان اختصاص فضای عمومی به‌عنوان یک مجموعه ظهور برای منظره‌ی شهری آینده، شهر مکزیکوسیتی را مورد بررسی قرار داده‌اند. این

مهمترین پژوهش‌ها و مطالعات مرتبط با موضوع تحقیق حاضر به شرح زیر می‌باشد.

محمدی^۱ و همکاران (۲۰۱۲)، در پژوهش خود تحت عنوان فضاهای عمومی شهری، تحقق تعاملات اجتماعی در بافت‌های تاریخی، شهر قدیم لار را مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج پژوهش حاکی از آن است که در مؤلفه‌ی فعالیت گروه‌ها، فضاهای ورزشی بالاترین و پاتوق‌ها کمترین، در جامعیت فضا، خیابان‌های عمومی بالاترین و فضاهای مذهبی با عملکرد خرد پایین‌ترین، در دیدارگاه بودن، فضاهای ورزشی بالاترین و فضاهای تجاری پایین‌ترین و در مشارکتی بودن، پاتوق‌ها بالاترین و فضاهای ورزشی پایین‌ترین امتیاز را به‌دست آورده‌اند. داکشایانی و ماماتا^۲ (۲۰۱۲)، در مطالعه‌ای با عنوان «فضای عمومی شهر: کاوش در معناشناسی»، مدل‌ها، تئوری‌ها، تفسیرها و نمایانگرهای تجربی را مورد بررسی قرار داده است. وی بیان می‌کند که فضا بارها و بارها با چشم‌اندازها، دیدگاه‌ها یا تجربیات مختلف در یک سناریوی شهری تعریف شده است. اگر همه‌ی این قطعات را بتوان به حد اعلی رساند و مورد بازبینی قرار داد، می‌توان فهم کاملی از فضای شهری و معنای آن را به‌وجود آورد. در این راستا توجه به کارکردهای اجتماعی فضا از اولویت‌های اساسی می‌باشد. توکوالی^۳ (۲۰۱۳)، در مطالعه‌ی خود به بررسی بازیابی فضای عمومی، تجدید شهری، هویت و گفتمان‌های مصرف در شهر مونپلیه‌ی فرانسه پرداخته است. این مطالعه با تأکید بر بازار مرکز شهر بیان می‌کند که در طرح جدید بازار کابانس بجای فضای عمومی از «فضای خالی» استفاده شده است و تأسیس بازار فروش کالاهای دست دوم به جای بازار محصولات با تنوع قومی تلاشی است در راستای از بین بردن تنوع قومی در مرکز شهر، بنابراین برنامه‌ی توسعه‌ی مجدد شهرداری تنها برای خارج کردن کاربران خاصی از فضای عمومی و عدم

4 - Tonkaboni
5 - Siavashpour
6 - Lara Hernandez

1 - Mohammadi
2 - Dakshaein & Mamatha
3 - Tchoukaley

پارک و فضاهای خصوصی بودند و گروه‌های اجتماعی در بیشتر موارد در مناطق باز و جادار بازی و استراحت می‌کردند. در این راستا گروه‌های صمیمی از مناطق میانه و گروه‌های اجتماعی از مناطق پیرامونی استفاده می‌کردند و جفت‌های صمیمی تمایل به توزیع یکنواخت در فضاها داشتند. نتایج این تحقیق بر اهمیت طراحی فضاهای عمومی برای انواع کاربران و انواع مختلف گروه‌ها و روابط اجتماعی تأکید می‌کند.

با توجه به چارچوب نظری ارائه‌شده و پیشینه‌ی مطالعاتی می‌توان گفت که فضای شهری دارای کارکردهای اجتماعی مطلوبی همچون ایجاد تعلق و تعهد در ساکنان، پاسخگویی به نیازهای زمانی و مکانی و همچنین شکل‌گیری تعاملات و روابط اجتماعی در بستر این فضاها می‌باشند. همچنین بر اساس مطالب ارائه‌شده و اهداف مطرح‌شده، در شکل شماره ۱ مدل مفهومی تحقیق ارائه شده است.

پژوهش به صورت موردی در مرکز شهر مکزیکوسیتی انجام شده و قوانین و مقررات تعیین‌شده توسط دولت مکزیکوسیتی که استفاده از خیابان را تنظیم می‌کند، مورد بررسی قرار داده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که بین عدم وضوح در قانون مربوط به فعالیت‌ها و عملکردهای احتمالی در خیابان و یک اجماع ظاهراً ضمنی بین شهروندان در مورد چگونگی مناسب بودن چنین فضاهای عمومی، اختلاف نظر وجود دارد. این تضاد در کارکردهای فضاهای عمومی به شیوه‌های سنتی و جدید مشهود می‌باشد. کائو و کانگ^۱ (۲۰۱۹)، در تحقیق خود روابط اجتماعی و الگوهای استفاده‌شده در فضاهای عمومی شهری در چین و انگلستان را مورد مطالعه قرار داده‌اند. این تحقیق سه نوع روابط اجتماعی را در فضاهای عمومی تعریف می‌کند: جفت صمیمی، گروه صمیمی و گروه اجتماعی. جفت‌های صمیمی و گروه‌های صمیمی در موارد زیاد در حال صحبت و نشستن و استفاده از امکانات

شکل ۱ مدل مفهومی تحقیق (مطلوبیت کارکردهای اجتماعی فضای شهری)

ترسیم: (نگارندگان)

۳ روش تحقیق

با توجه به اینکه تحقیق حاضر به دنبال شناسایی مطلوبیت کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری در منطقه ۱۲ کلان‌شهر تهران می‌باشد، از این روش تحقیق از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت تحلیلی-اکتشافی است. بدین منظور، ابتدا از طریق مطالعات اسنادی شاخص‌های مرتبط با کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری استخراج شده و سپس از طریق پرسشگری از شهروندان منطقه ۱۲ تهران میزان مطلوبیت آنها سنجیده شده است. بنابراین جامعه‌ی آماری تحقیق شامل شهروندان منطقه ۱۲ تهران بوده که حجم نمونه بر مبنای فرمول کوکران ۳۸۴ نفر محاسبه شده است که نحوه‌ی دسترسی به آنها بر اساس روش نمونه‌گیری تصادفی ساده

می‌باشد. همچنین به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری در نرم‌افزار AMOS استفاده شده است. از طرفی پرسشنامه‌ی پژوهش حاضر که بر مبنای طیف لیکرت ۵ مقیاسی طراحی شده است، به شرح جدول شماره ۱ می‌باشد. جمع‌آوری پرسشنامه‌های پژوهش با حضور مستقیم نگارندگان و توضیح در مورد انواع شاخص تکمیل گردیده است. همچنین میزان مطلوبیت هرکدام از شاخص‌های مورد بررسی بر مبنای مدل ساختاری بر اساس شاخص بحرانی (P) در سطح اطمینان ۹۵ درصد مورد سنجش قرار گرفته و شاخص‌هایی که دارای مقدار بحرانی بالای ۱/۹۶ بوده در سطح اطمینان ۹۵ درصد مطلوب ارزیابی گردیده‌اند.

جدول ۱ شاخص‌های مورد استفاده در تحقیق و کدبندی آن‌ها

منابع	کارکردهای اجتماعی فضای شهری	
(سیاوش‌پور و همکاران، ۲۰۱۹؛ حبیب و همکاران، ۲۰۱۲)	ارتقای ارتباطات شخصی و اجتماعی (بصری، گفتاری و دیداری) A1، تسهیل‌کننده فعالیت‌های اجتماعی (تجربه‌ی دیدن و دیده‌شدن در بین شهروندان) A2، توانمندسازی اجتماعی (اجتماعی شدن افراد) A3، شکل‌گیری مشارکت و اعتماد اجتماعی بین شهروندان A4، از بین بردن زمینه‌ها و احساس غربت و بی‌کسی و گم‌گشتگی انسان‌ها A5.	برقراری تعاملات اجتماعی A
(محمدی و همکاران، ۲۰۱۲؛ Krkljes & Neducin, 2016)	خاطره‌انگیزی و ایجاد تجربه‌های ارزشمند و به‌یاد ماندنی B1، آگاهی و شناخت از هنجارها، ارزش‌ها و فرهنگ‌ها (تجلی ارزش‌های فرهنگی در کالبد فضا) B2، تقویت حس تعلق مکانی B3، افزایش و ارتقای هویت مکان B4، افزایش حس مسئولیت‌پذیری در شهروندان B5.	تعهد و تعلق اجتماعی (یکی شدن با فضا) B
(Carmona, 2019; Collins & Stadler, 2020)	همگانی بودن و همه‌شمولی C1، احساس آرامش روحی-روانی C2، غنای فعالیت‌ها و پاسخگویی به نیازهای زمانی-مکانی C3، گذراندن اوقات فراغت C4، فراهم شدن امکان آموزش، یادگیری و هدایت C5.	پاسخگویی اجتماعی C

مأخذ: (مطالعات اسنادی نگارندگان).

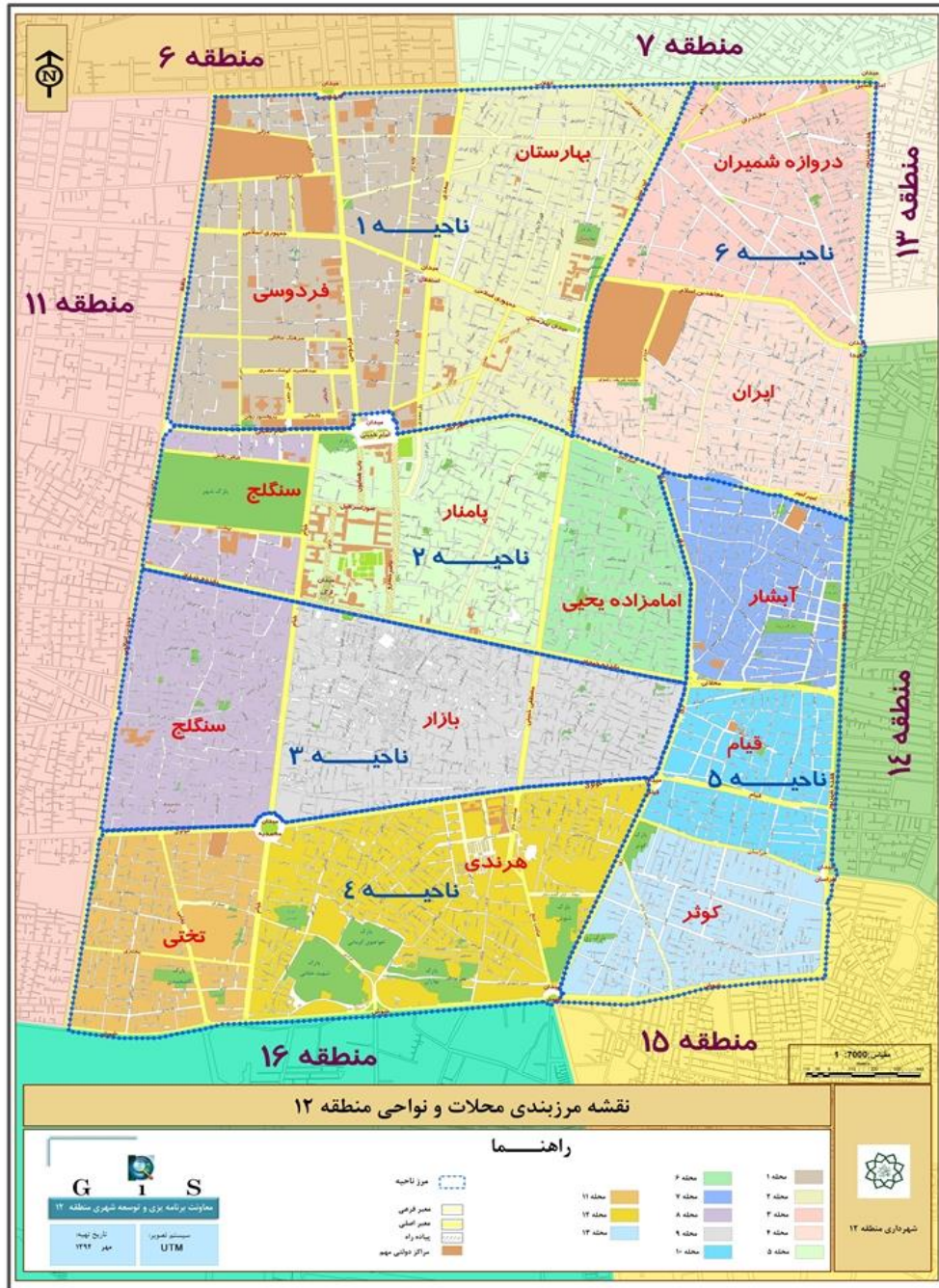
تمدن تهران کاملاً آشکار می‌گردد. این منطقه از شمال به خیابان انقلاب، از جنوب به خیابان شوش، از سمت شرق به خیابان هفده شهریور و از سمت غرب به خیابان حافظ منتهی می‌شود. آب‌وهوای منطقه ۱۲ تهران به نسبت سایر مناطق خنک‌تر و سالم‌تر است، این موضوع به دلیل باغات و پارک‌های

۳/۱ قلمرو مکانی پژوهش

منطقه ۱۲ در مرکز شهر تهران قرار دارد و در واقع هسته‌ی مرکزی تمام مناطق تهران می‌باشد. این منطقه با عنوان "محدوده‌ی بافت تاریخی شهر تهران" شناخته می‌شود. با پا گذاشتن به منطقه ۱۲

بازار و بافت تاریخی به ۱۴۰۰۰۰۰ نفر می‌رسد (معاونت برنامه‌ریزی و توسعه‌ی شهری منطقه ۱۲ تهران).

زیادی است که در این منطقه وجود دارد. جمعیت ثابت منطقه ۲۴۰۹۰۹ نفر و جمعیت شناور منطقه با توجه به سفرهای درون‌شهری با توجه به قرارگیری

شکل ۲ نواحی و محلات منطقه ۱۲ کلان‌شهر تهران
مأخذ: (معاونت برنامه‌ریزی و توسعه‌ی شهری منطقه ۱۲ تهران)

۴ یافته‌ها و بحث

وابسته بوده که برای ورود به بحث کلی و نهایی ابتدا مورد آزمون جداگانه قرار گرفته است. ورود عوامل تبیین‌کننده ارتباط ساختاری برای ارزیابی نقش متغیرهای کلان و خرد بر گسترش و سازمان‌یابی فقر در شهر تبریز نشان می‌دهد میزان پایایی ترکیبی (CR) و ضریب پایایی (CA) به‌دست آمده بیش از ۰/۷ و میزان میانگین واریانس استخراج‌شده (AVE) که در قطر خطی جدول شماره ۲ مشخص شده است بیش از ۰/۶ می‌باشد. همچنین همبستگی متغیرهای تحقیق که با رنگ تیره مشخص گردیده است در بازه ۰/۷۵ تا ۰/۸۴ بوده که ورود عوامل را برای تبیین مطلوبیت کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری منطقه ۱۲ کلان‌شهر تهران به میزان قابل ملاحظه‌ای تشریح می‌کند.

به‌منظور شناسایی مطلوبیت کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری در منطقه ۱۲ کلان‌شهر تهران از نرم‌افزار مدل‌سازی معادلات ساختاری AMOS گرافیک استفاده شده است. برای این منظور ابتدا ارتباط ساختاری جزئی برای این رابطه و سپس صورت کلی و نهایی آن مورد بررسی قرار می‌گیرد. ارتباط ساختاری جزئی یا درونی به ارزیابی ارتباط ساختاری ناشی از میزان مطلوبیت شاخص‌ها و متغیرهای برقراری تعاملات اجتماعی، تعهد و تعلق اجتماعی (یکی شدن با فضا) و پاسخگویی اجتماعی به‌عنوان متغیر مستقل و میزان مطلوبیت کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری منطقه ۱۲ به‌عنوان متغیر

جدول ۲ تحلیل پایایی تبیینی متغیر مستقل و وابسته در مدل‌سازی معادلات ساختاری

متغیرها	CR ۱	AVE 2	CA3	SSF	A	B	C
مطلوبیت کارکردهای اجتماعی فضا (SSF)	۰/۷۱	۰/۶۱۵	۰/۸۱	۰/۸۳۹	-	-	-
برقراری تعاملات اجتماعی (A)	۰/۷۲	۰/۶۲۸	۰/۷۶	*۰/۶۴۴	۰/۸۱۵	-	-
تعهد و تعلق اجتماعی (یکی شدن با فضا) (B)	۰/۷۵	۰/۶۴۹	۰/۷۳	**۰/۶۷۲	*۰/۶۰۳	۰/۷۷۴	-
پاسخگویی اجتماعی (C)	۰/۷۷	۰/۶۵۳	۰/۷۱	*۰/۵۸۵	**۰/۶۱۹	*۰/۵۶۹	۰/۷۵۲

**p < 0.01; *p < 0.05

مأخذ: (محاسبات نگارندگان)

به علت متورم شدن میزان کای اسکوئر در نمونه‌های تحلیلی، اکثر تحلیل‌گران از نسبت کای اسکوئر بر درجه آزادی استفاده می‌کنند که نمونه‌های دقیق تحلیل‌شده برای شناسایی ساختار را به‌دست می‌دهد. مقدار این نسبت باید ترکیب نیمی از داده‌ها را دربر گیرد. به دیگر سخن نباید کمتر از دو باشد تا بتوان به معناداری داده‌های به کار رفته اطمینان داشت. نتایج تحلیل ساختار ارتباطی سه

مهم‌ترین سنجه‌های شکل‌دهنده آماری در ساختار عاملی تأییدی سنجه‌ی خی‌دو یا کای اسکوئر (χ^2) نسبت کای اسکوئر بر درجه آزادی، شاخص برازش تطبیقی^۴ (CFI) و شاخص برازش افزایشی^۵ (IFI) و در نهایت ریشه‌ی میانگین مربعات تقریبی^۶ (RMSEA) می‌باشد. این سنجه‌ها دارای مقدار معینی بوده که تحلیل را معنادار ساخته و به تشریح ارتباط ساختاری متغیرهای به‌دست آمده می‌پردازد.

- 1- Composite Reliabilities
- 2- Average Variance Extracted
- 3- Cronbach's Alpha
- 4- Comparative Fit Index
- 5- Incremental Fit Index
- 6- Root-Mean-Square-Error of Approximation

الگوهایی که مقادیر بالاتر از ۰/۱ دارند، ضعیف برآورد می‌شوند. همان‌طور که در جدول شماره ۳ مشاهده می‌شود، مقدار این شاخص برای الگوی اندازه‌گیری کمتر از ۰/۰۸ است که نشان‌دهنده‌ی برازش مناسب الگوها، توسط داده‌ها است. در نهایت، با توجه به مطالب یادشده می‌توان نتیجه گرفت الگوهای اندازه‌گیری برازش خوبی دارند و به این معناست که متغیرهای آشکار به خوبی می‌توانند متغیرهای پنهان را اندازه‌گیری کنند.

متغیر شناسایی شده در این سنجه نشان از قابل قبول بودن آن دارد. شاخص‌های برازش تطبیقی و افزایشی مطابق با استانداردهای آماری تعیین‌شده هرچه به سمت ۱ میل کنند برازش از سطح نکویی بالایی برخوردار خواهد بود. نتایج این دو شاخص برای متغیرها و تبیین ارتباط ساختاری آن‌ها قابل قبول به‌دست آمده است. شاخص ریشه‌ی دوم میانگین مربعات خطای برآورد یا RMSEA نیز آخرین سنجه‌ی ساختارشناسی در این مرحله است که در الگوهای قابل‌قبول مقدار ۰/۰۸ یا کمتر دارد. برازش

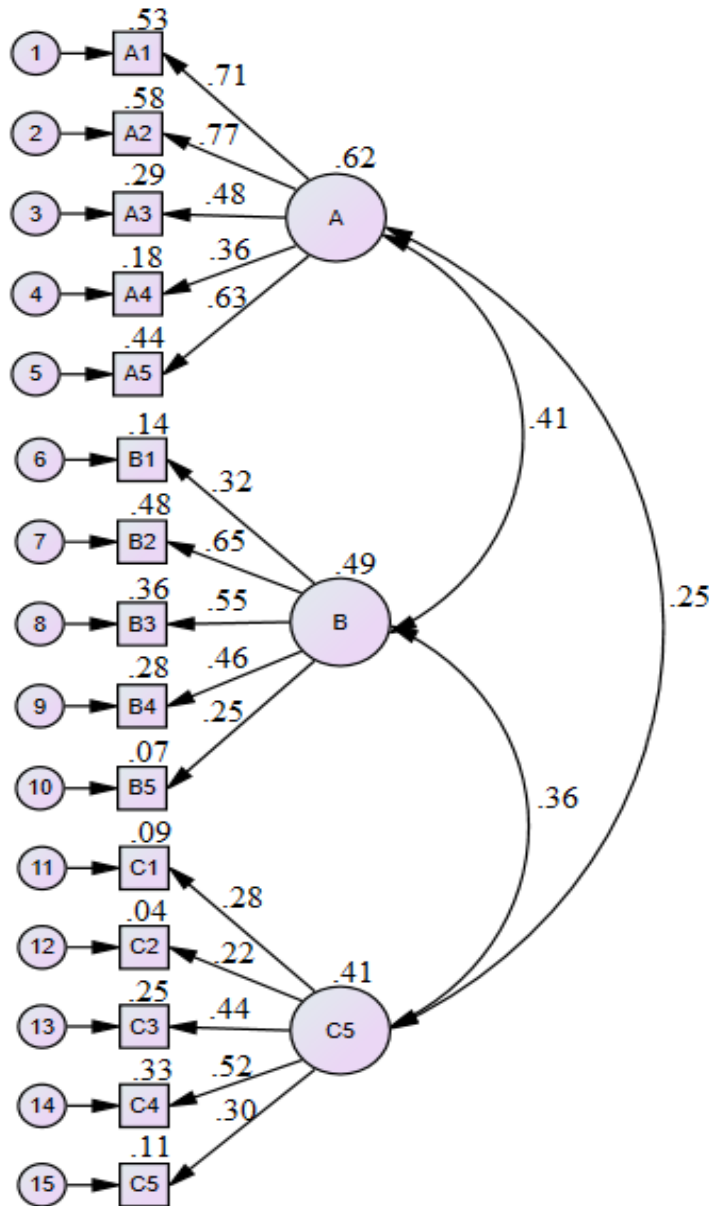
جدول ۳ آماره‌ی ساختار عاملی تأییدی ارتباط ساختاری متغیرهای مستقل و وابسته

متغیرها	χ^2	df	P	χ^2/df	CFI	IFI	RMSEA
مطلوبیت کارکردهای اجتماعی فضا (SSF)	۸۲۳/۴۵	۳۸۳	۰/۰۰۱	۲/۱۵	۰/۹۳۵	۰/۹۵۱	۰/۰۴
برقراری تعاملات اجتماعی (A)	۸۷۴/۲۴	۳۸۳	۰/۰۰۰	۲/۲۸	۰/۹۲۴	۰/۹۲۷	۰/۰۶
تعهد و تعلق اجتماعی (یکی شدن با فضا) (B)	۸۸۴/۷۳	۳۸۳	۰/۰۰۲	۲/۳۱	۰/۹۱۸	۰/۹۴۴	۰/۰۳
پاسخگویی اجتماعی (C)	۹۰۳/۸۸	۳۸۳	۰/۰۰۱	۲/۳۶	۰/۹۲۹	۰/۹۱۶	۰/۰۲

مأخذ: (محاسبات نگارندگان)

هنجارها، ارزش‌ها و فرهنگ‌ها (تجلی ارزش‌های فرهنگی در کالبد فضا) به ترتیب با ارزش ۰/۷۷، ۰/۷۱ و ۰/۶۵ و همچنین کمترین مطلوبیت مربوط به متغیرهای احساس آرامش روحی-روانی، افزایش حس مسئولیت‌پذیری در شهروندان و همگانی بودن و همه‌شمولی به ترتیب با ارزش ۰/۲۲، ۰/۲۵ و ۰/۲۸ می‌باشد. در شکل شماره ۳ ضرایب مستخرج از مدل ساختاری برای هرکدام از متغیرها نمایش داده شده است.

بر اساس نتایج به‌دست آمده از مدل ساختاری، مطلوبیت کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری در منطقه ۱۲ کلان‌شهر تهران یعنی برقراری تعاملات اجتماعی، تعهد و تعلق اجتماعی (یکی شدن با فضا) و پاسخگویی اجتماعی به ترتیب ۰/۶۲، ۰/۴۹ و ۰/۴۱ می‌باشد. همچنین در بین متغیرهای فرعی بیشترین مطلوبیت مربوط به متغیرهای تسهیل‌کننده‌ی فعالیت‌های اجتماعی (تجربه‌ی دیدن و دیده‌شدن در بین شهروندان)، ارتقای ارتباطات شخصی و اجتماعی (بصری، گفتاری و دیداری) و آگاهی و شناخت از

شکل ۳ معماری ساختار ارتباطی متغیرهای مطلوبیت کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری
مأخذ: (محاسبات نگارندگان)

محاسبه شده برای وزنهای رگرسیونی با مقدار صفر در سطح ۹۵ درصد اطمینان است. بر اساس نتایج مدل مقدار بحرانی برای متغیرهای برقراری تعاملات اجتماعی، تعهد و تعلق اجتماعی (یکی شدن با فضا) و پاسخگویی اجتماعی به ترتیب ۲/۳۷، ۱/۹۹ و ۱/۵۲ در سطح اطمینان ۹۵ درصد محاسبه شده است. از این رو می توان گفت که وضعیت متغیرهای برقراری

پس از بررسی و تأیید الگوهای اندازه گیری برای آزمون معناداری فرضیه ها دو شاخص جزئی مقدار بحرانی و P به کار گرفته شده است. بر اساس سطح معناداری ۰/۰۵ مقدار بحرانی می بایست بیشتر از ۱/۹۶ باشد، مقدار پارامتر کمتر از این در الگو، با اهمیت شمرده نمی شود. همچنین، مقادیر کوچکتر از ۰/۰۵ برای مقدار P حاکی از تفاوت معنادار مقدار

ضریب رگرسیونی و مقادیر بحرانی و سطح معناداری را برای شاخص‌های مورد بررسی نشان می‌دهد.

تعاملات اجتماعی در منطقه ۱۲ مطلوب، متغیرهای پاسخگویی اجتماعی نامطلوب و متغیرهای تعهد و تعلق اجتماعی متوسط می‌باشد. جدول شماره ۴،

جدول ۴ ضریب رگرسیونی و مقادیر شاخص‌های جزئی مربوط به فرضیه‌ها

نتیجه	P	مقدار بحرانی	ضریب رگرسیونی	فرضیه
تأیید	۰/۰۰۰	۲/۳۷	۰/۵۷۶	به نظر می‌رسد کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری منطقه ۱۲ تهران از منظر متغیرهای برقراری تعاملات اجتماعی در وضعیت مطلوبی می‌باشد.
تأیید	۰/۰۰۰	۱/۹۹	۰/۴۲۹	به نظر می‌رسد کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری منطقه ۱۲ تهران از منظر متغیرهای تعهد و تعلق اجتماعی در وضعیت مطلوبی می‌باشد.
رد	۰/۱۲۹	۱/۵۲	۰/۳۸۵	به نظر می‌رسد کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری منطقه ۱۲ تهران از منظر متغیرهای پاسخگویی اجتماعی در وضعیت مطلوبی می‌باشد.

مأخذ: (مطالعات نگارندگان)

مشکل مواجه می‌سازد. از طرفی عدم شکل‌گیری مشارکت و اعتماد اجتماعی بین شهروندان منطقه موجب احساس غربت و بی‌کسی و عدم تعلق مکانی در آنها می‌گردد.

(ب) تعهد و تعلق اجتماعی (یکی شدن با فضا)

نقش غالب منطقه (یعنی اقتصادی) علاوه بر مزیت‌های فراوان، دارای اثرات منفی در ابعاد مختلف به‌ویژه اجتماعی می‌باشد. تأثیر بازار بر افزایش جمعیت فضا (با افراد غیربومی) و ناآشنا به فرهنگ و اجتماع منطقه موجب کاهش مطلوبیت کارکردهای اجتماعی فضاها می‌گردد. در این راستا می‌توان گفت که عدم ایجاد روابط عمیق اجتماعی بین ساکنان اصلی و جمعیت سیال موجب عدم تجلی ارزش‌های فرهنگی در کالبد فضا با توجه به عدم آگاهی و شناخت جمعیت سیال (شناور) از هنجارها، ارزش‌ها و فرهنگ‌های منطقه می‌گردد. از طرفی افزایش حدود ۶ برابری جمعیت منطقه در ساعات کاری و بی‌محلی برخی از آنها به فضاهای مختلف، موجب کاهش حس مسئولیت‌پذیری ساکنان اصلی در حفظ و نگهداری فضاهای شهری می‌گردد. همچنین مهاجرت افراد قدیمی منطقه و اسکان افراد جدید با فرهنگ متفاوت موجب کاهش

با توجه به نتایج به‌دست آمده از مدل ساختاری و همچنین مصاحبه با ساکنین و مشاهدات میدانی وضعیت کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری منطقه ۱۲ کلان‌شهر تهران در ابعاد ۳‌گانه‌ی مورد بررسی می‌توان به شرح زیر تفسیر کرد.

الف) برقراری تعاملات اجتماعی

ارتقای ارتباطات شخصی و اجتماعی (بصری، گفتاری و دیداری) و تسهیل فعالیت‌های اجتماعی (تجربه‌ی دیدن و دیده‌شدن در بین شهروندان) مهمترین کارکردهای اجتماعی فضا محسوب می‌شوند. به‌منظور تحقق تعاملات شخصی و اجتماعی و همچنین فعالیت‌های اجتماعی، فضاهای شهری بایستی ویژگی‌هایی همچون احساس آرامش روحی-روانی، امنیت و همه‌شمولی را دارا باشند. در منطقه ۱۲ تهران کارکرد اجتماعی فضاها در بعد تعاملات و فعالیت‌ها منحصر به اقشار خاصی بوده است و با توجه به ماهیت اقتصادی و تاریخی-فرهنگی منطقه همه‌شمولی فضاها به‌ندرت تحقق می‌یابد و ساکنان منطقه به‌ویژه در قشر جوانان بیشتر اوقات خود را در خارج از منطقه سپری می‌کنند. همچنین ضعف در همه‌شمولی فضاها اجتماعی شدن افراد را در فرهنگ خانواده و افراد هم‌سطح از نظر فرهنگی با

بیانجامد. از این رو، مهمترین کارکرد فضاهای شهری با توجه به ماهیت اجتماعات انسانی، کارکرد اجتماعی می‌باشد. با توجه به اهمیت کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری و تحقیق حاضر به بررسی و تحلیل مطلوبیت کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری منطقه ۱۲ کلان‌شهر تهران پرداخته است. نتایج حاصل از بررسی‌های صورت‌گرفته نشان می‌دهد که از منظر برقراری تعاملات اجتماعی همچون ارتباطات شخصی و اجتماعی با کیفیت و تسهیل فعالیت‌های اجتماعی، فضاهای این منطقه در وضعیت مطلوبی قرار دارند. در بعد پاسخگویی اجتماعی مانند همه‌شمولی، تنوع در فعالیت‌ها و ایجاد احساس آرامش روحی-روانی فضاهای شهری منطقه ۱۲ تهران در وضعیت نامطلوبی قرار داشته و همچنین در بعد ایجاد تعهد و تعلق اجتماعی مانند تقویت حس تعلق مکانی، ارتقای هویت مکان و ارتقای حس مسئولیت‌پذیری شهروندان فضاهای شهری منطقه در وضعیت مطلوبیت نسبی بوده است.

همچنین نتایج تحقیق حاضر تأییدی بر نتایج پژوهش‌های تنکابنی و همکاران (۲۰۱۷) و سیاوش‌پور و همکاران (۲۰۱۹)، ارتقای تعاملات افراد با یکدیگر به‌عنوان مهمترین کارکرد اجتماعی فضاهای شهری، توکوالی (۲۰۱۳)، تأثیر بازار بر افزایش جمعیت فضا (با افراد غیربومی) و کاهش مطلوبیت کارکردهای اجتماعی فضاها و لارا هرناندز و همکاران (۲۰۱۹)، عدم انطباق شیوه‌های سنتی و جدید در فضاهای شهری و کاهش مطلوبیت کارکردهای اجتماعی فضاها می‌باشد.

به‌طور کلی نیز بر مبنای نتایج به‌دست آمده می‌توان راهکارهای زیر را به‌منظور ارتقای مطلوبیت کارکردهای اجتماعی فضاهای شهری منطقه ۱۲ به‌کار بست:

سیاست‌گذاری در راستای حفظ ساکنان اصیل منطقه و جلوگیری از مهاجرت آنها به مناطق دیگر شهر (توجه بیشتر به نقش خرد منطقه و عدم تأکید زیاد بر نقش فرامنطقه‌ای و ملی).

کارکرد خاطره‌انگیزی و ایجاد تجربه‌های ارزشمند و به‌یاد ماندنی فضاها شده است.

ج) پاسخگویی اجتماعی

همه‌شمولی فضاهای شهری به‌ویژه برای زنان با توجه به کارکردها و عملکردهای منطقه در وضعیت نامطلوبی می‌باشد. با این حال در محلات قدیمی‌تر با توجه به فرهنگ و روابط اجتماعی موجود تعاملات اجتماعی پایداری مشاهده می‌گردد. تقابل فضای قدیمی و جدید و عدم انطباق شیوه‌های جدید زندگی با ساکنان قدیمی و اصیل منطقه موجب ایجاد معانی متفاوت از کارکردهای فضا گردیده و مطلوبیت کارکردهای اجتماعی این فضاها را کاهش داده است. عدم پاسخگویی فضاها به نیازهای افراد مختلف با توجه به متعدد بودن فرهنگ‌ها نیز از دیگر مشکلات فضاهای منطقه محسوب می‌گردد. همچنین از بین رفتن پارک‌ها و مراکز محله‌ها به‌عنوان فضاهایی با کارکردهای اجتماعی مزید بر علت گردیده و افراد برای گذراندن اوقات مجبور به استفاده از فضاهای عمومی‌تر شده‌اند.

۵ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

فضاهای شهری، خود تولیدکننده‌ی اجتماع و اجتماع، تولیدکننده‌ی فضاهای شهری می‌باشند. در این بین، چنانچه در تولید یک فضای شهری، بی‌سازمانی فضایی حاکم باشد و بی‌نظمی اجتماعی از آن تولید شود، واگرایی مجاورت مکانی و مجاورت اجتماعی شکل خواهد گرفت و کیفیت و مطلوبیت زندگی آن فضاهای شهری در پیچ‌وخم دیالکتیک این دو از بین خواهد رفت؛ در این وضعیت ساکنان احساس می‌کنند زندگی آنها مطلوبیت لازم را ندارد. بنابراین می‌توان گفت که آنچه بیش از همه در حضور و تعامل اجتماعی افراد در فضاهای شهری نقش دارد، ایجاد و تقویت کارکرد این فضاهاست که می‌تواند به ایجاد فرصت‌های مشارکت، توانمندسازی، مشارکت، شبکه‌های اجتماعی، هنجارهای اجتماعی، اعتماد اجتماعی، امنیت اجتماعی، تعلق اجتماعی و تعهد اجتماعی و ارتقای حس تعلق به مکان

ورزشی در راستای شکل‌گیری تعاملات مناسب افراد با یکدیگر و افزایش حس تعلق مکانی و خاطره‌انگیزی فضا (در برخی فضاها نقش اقتصادی غالب‌ترین عملکرد فضا محسوب می‌گردد).

بهره‌مندی از المان‌های مناسب فرهنگی-تاریخی در فضاها، نظارت بر پاکیزگی و ایمنی فضاها و اختلاط کاربری‌ها به‌منظور اجتماع‌پذیری مناسب آنها.

به‌طور کلی نیز می‌توان عنوان کرد ارتقای کارکردهای اجتماعی فضاها شهری در منطقه ۱۲ منوط به مشارکت بین ساکنان و مسئولان از یک‌سو و تعامل و هماهنگی نهادی بین ارگان‌های اداره‌کننده‌ی منطقه از سوی دیگر می‌باشد. همچنین نیاز به ایجاد رویکرد یکپارچه در برنامه‌ریزی و طراحی فضاها این منطقه در ابعاد مختلف امنیتی، کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در راستای طرح‌های باززنده‌سازی و توسعه‌ی میان‌افزا به‌منظور ارتقای حیات اجتماعی، حفظ میراث تاریخی-فرهنگی، ایجاد بستری برای حفظ و تقویت نقش اقتصادی منطقه بدون آسیب رساندن به سایر کارکردهای منطقه احساس می‌گردد.

ایجاد دفاتر تسهیل‌گری در منطقه و ارائه‌ی برنامه‌های فرهنگی-اجتماعی به‌منظور افزایش شناخت ساکنان جدید از ویژگی‌های تاریخی منطقه، ارتقای حس تعلق مکانی و مشارکت و همکاری ساکنان جدید و قدیم در اداره‌ی امور منطقه و محلات.

ایجاد کیوسک‌های نظارتی در فضاها مختلف منطقه برای افزایش نظارت بر امنیت فضاها و همچنین ایجاد احساس امنیت و آرامش برای استفاده‌کنندگان از آنها.

ایجاد تنوع در فعالیت فضاها عمومی منطقه در جهت افزایش همه‌شمولی آنها (همچون ایجاد فضاهایی مختص بانوان با نظارت طبیعی و غیرطبیعی مناسب).

ایجاد برنامه‌های اجتماعی در فضاها عمومی منطقه در ارتقای تعاملات اجتماعی افراد و شکل‌گیری اعتماد اجتماعی بین ساکنان (اعیاد و مراسم‌های آیینی).

ارتقای فضاها عمومی منطقه از نظر خوانایی، مبلمان و فعالیت‌های مختلف فرهنگی، مذهبی و

منابع

- Bagmohammadi, A.A., & Salavarzizadeh, M. (2021). An Analysis of the Indicators Affecting the Inclusiveness of Urban Spaces: A Case Study of Ilam. *Human Geography Research Quarterly*, 53(117), 921-941. (In Persian).
- Cao, J., & Kang, J. (2019). Social relationships and patterns of use in urban public spaces in China and the United Kingdom. *Cities*, 93, 188-196.
- Carmona, M. (2019). Principles for public space design, planning to do better. *Urban Design International*, 24, 47-59.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T. & Tiesdell, S. (2003). *Public Spaces Urban Spaces: The dimension of urban design*. 1st edn. London, Architectural Press.
- Collins, D., & Stadler, S. L. (2020). Public Spaces, Urban. *International Encyclopedia of Human Geography (Second Edition)*, 2020, 103-111.
- Collins, D., & Stadler, S. L. (2020). Public Spaces, Urban. *International*

- Encyclopedia of Human Geography (Second Edition), 2020, 103-111.
- Dakshayani, R. P., & Mamatha, P. R. (2012). Urban Public Space: Exploring the semantics Brief over-view on various models, theories, interpretations and experiential exponents. *Urban India*, 32 (2), 1-16.
- De Magalhaes, C., & Trigo, S. F. (2017). 'Clubification' of urban public spaces? The withdrawal or the re-definition of the role of local government in the management of public spaces. *Journal of Urban Design*, 22(4), 1-19.
- Estevez, E., Lopes, N., & Janowski, T. (2016). Smart Sustainable Cities: Reconnaissance Study. United Nations University Operating Unit on Policy-Driven Electronic Governance.
- Ghalambor Dezhfoli, M., & Naghizade, M. (2014). Urban Design in the Context of Social Interaction Enhancement (Case Study: Street between Neighborhoods). *Hoviatshahr*, 8(17), 15-24. (In Persian).
- Habib, F., Naderi, S.M., Jahanshahlo, L., & Forozangar, H. (2012). A Research on Delivering the Analysis Framework of Social Capital in Urban Structure, Focusing on Public Urban Spaces Role (Case Study: Tehran city). *Hoviatshahr*, 7(12), 5-14. (In Persian).
- Habibi, S.M. (1999). Civil society and urban life. *Honarhaye Ziba*, 2(7), 21-31. (In Persian).
- Krkljes, M., & Neducin, D. (2016). Public spaces for children in a post-socialist city, South East European *Journal of Architecture and Design*, 2016, 1-5.
- Lara-Hernandez, J., Melis, A., & Lehmann, S. (2019). Temporary Appropriation of Public Space as an Emergence Assemblage for the Future Urban Landscape: The Case of Mexico City. *Future cities and Environment*, 5(1), 1-22.
- Latham, A., & Layton, J. (2019). Social infrastructure and the public life of cities: Studying urban sociality and public spaces. *Geography Compass*, 13(7), 1-14.
- Michał, M. & Sylwia, S. (2019). Urban and Rural Public Spaces: Development Issues and Qualitative Assessment. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, Sciendo, 45(45), 75-93.
- Mihaila, M. (2012). About urban insertions and space discontinuities. In P. De Joanna, D. Francese & P. Passaro (Eds.), *Sustainable Mediterranean Construction. Sustainable Environment in the Mediterranean Region: from Housing to Urban and Land Scale Construction. Recherche di tecnologia dell'architettura.* (pp. 371-376). Milano: FrancoAngeli.
- Mohammadi, M., Azimi, M., Moghaddam, H., & Rafieian, M. (2012). Urban public spaces: Realization of social interactions in historical Texture. *Maremat & memari-e Iran*, 2(4), 15-28. (In Persian).
- Naghizadeh, M. (2016). Analysis and design of urban spaces. Tehran: Jahaddaneshgahi Publications. (In Persian).
- Nezhadebrahimi, A., Farshchian, A.H., & Khoshrokh, P. (2017). A study of the theoretical framework of urban space and the effects of existing

- forces in the formation of the city (with an aesthetic attitude). *Green architecture*, 3(9), 61-70. (In Persian).
- Pakzad, J. (2011). Theoretical foundations and urban design process. Tehran: Shahidi Puplications. (In Persian).
- Praliya, S., & Garg, P. (2019). Public space quality evaluation: prerequisite for public space management. *The Journal of Public Space*, 4(1), 93-126.
- Rafieian, M., & Khodayi, Z. (2009). The Study of Determining Indices and Criteria of Citizen's Satisfaction with Urban Public Spaces. *Rahbord Journal*, 18(53), 227-248. (In Persian).
- Ramlee, M., Omar, D., Mohd Yunus, R., & Samadi, Z. (2015). Revitalization of Urban Public Spaces: An Overview. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 201, 360-367.
- Sarvar, H., Kashaniasl, A., & Salahi, V. (2016). An Introduction to the Dynamics of Urban Spaces with Emphasis on the Role of Urban Centers. Maraghe: Maragheh University Press. (In Persian).
- Sattarzadeh, D., Naghizadeh, M., & Habib, F. (2010). Urban Space, a Social Thought. *Journal of Environmental Sciences and Technology*, 12(4), 173-183. (In Persian).
- Siagian, M. (2016). Social Space as People-Gathering Tool. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 234, 265-270.
- Siavashpour, B., Abron, A.A., & Mosavi, S.M. (2019). Approaches to the design of public spaces of urban sociability derived from the characteristics of the third place. *Journal of Urban Design Studies and Urban Research*, 2(7), 33-40. (In Persian).
- Tarshizain, P. (2012). Organizing and Renovating Public Spaces in Metropolis, Case Study: District 5 of Tehran. Master Thesis in Geography and Urban planning, Islamic Azad University, Science and Research Branch. (In Persian).
- Tchoukaley- ska, R. (2013). Re- imagining Public Space: Urban Renewal, Identity, and Discourses of Consumption in Montpellie. France. PhD Thesis. Department of Geography, University of Sheffield.
- Tonkaboni, B., Shahbian, P., & Modiri, A. (2017). Recognition and analysis of socio-cultural changes and developments in urban public spaces of Tehran nowadays. *Cultural Research Society*, 8(4), 133-158. (In Persian).
- Worpole, K. & Knox, K. (2007) *The Social Value of Public Spaces*. York: Joseph Rowntree Foundation.